

Rein Helme

in memoriam

Rein Helme Kronlinnas. Foto: Peep Pillak

Tuna sellesamas numbris, just neil lehekülgedel pidi ilmuma Rein Helme kirjutatud tutvustus Karsten Brüggemanni doktoritööst Loodearmee kohta. Selle kirjutamine jäi tal viimase minuti peale nagu paljud muudki asjad siin kiirustavas maailmas. Saatuse tahtel lahkus Rein Helme möödunud aasta viimasel päeval meie hulgast. Maha jäi hulk lõpetamata töid-tegemisi ning veel rohkem kavatsusi ja plaane. Lõpuni sai kirjutatud ühe elu lugu.

Rein Helme sündis 21. veebruaril 1954. aastal Pärnus kellassepa pojana. Nii Rein kui ka tema õde Reet ja vanem vend Mart said kodust kaasa rahvusliku kasvatusena – oli ju nende vana isa Vabadusristi kavaler ja isa võidelnud kommunismi vastu Saksa mundris. Rein Helme õppis aastatel 1961–1972 L. Koidula nimelises Pärnu II Keskkoolis ning osales kooli ajalooringi ja noorteadurite organisatsiooni töös. Ajalooalasel konkursil saavutas ta kord linna raames ka esikoha ja tuli auhinnalistele kohtadele kõnevõistlustel. Samas põhjustasid tema poolt väljaõeldud ajaloo faktid mõnigi kord konflikte pedagoogi-

dega, kes järgisid õpetamisel ametlikku, kompartei ideoloogilist joont. Siiski oli huvi ajaloo vastu nii suur, et viis ka Reinu vanema venna Mardi eeskujul õppima Tartu ülikooli ajaloo teaduskonda, mille ta lõpetas 1977. aastal. Ülikoolis õppides võttis Rein Helme juhtivalt osa Üliõpilaste Teadusliku Ühingu tegevusest, osales vabariiklikel ja üleliidulistel konkurssidel, saades neil auhinnalisi kohti. Osalemine orientalistikaringi töös, aastatel 1973–1975 esimehena, avardas silmaringi ja tõi kaasa õppeprogrammi väliseid teadmisi. Tudengina huvitus Rein Helme vanadest üliõpilastraditsioonidest ja püüdis neid ümbritseva nõukoguliku tegelikkuse kiuste üliõpilaste hulgas elus hoida. Kui Eestis hakati taastama üliõpilasseltsi ja korporatsioone, siis oli Rein Helme üks neist, kes taastasid korporatsiooni “Sakala” tegevuse kodumaal.

Aastatel 1976–1978 töötas Rein Helme ENSV Kultuuriministeeriumi juures asuva Muuseumide ja Kultuurimälestiste Teaduslik-Metoodilises Nõukogus osakonnajuhatajana muuseumide alal, seejärel 1981. aastani Tallinna Riikli-

ku Konservatooriumi marksismi-leninismi kateedri õppekabineti juhatajana. Ta ise on seda episoodi oma eluloos kirjeldanud: “See amet tähendas tehnilise laborandi tööd kateedris ning üliõpilaste teenendamist õppekabineti raamatukogu kasutamisel ja selle raamatukogu komplekteerimist koostöös Tallinna Riikliku Konservatooriumi raamatukoguga. Kuna ei ole kunagi olnud NL Kommunistliku Partei liige, siis ei olnud võimalik mind rakendada poliitiliste ainete õpetamisel, millest keeldusin ka juhtudel, kui seda pakuti mitteametlikult kolleegide poolt. Üliõpilastele olen õpetanud üksnes teadusliku töö (referaatide) vormistamist. Töö konservatooriumis lõppes, kuna võorustasin 1978. a. sügisel oma kodus kolme USA ajakirjanikku, kes neile omase Lääne naiivsusega meie vestluse sisu oma ajalehtedes refereerisid ning selle omakorda ära trükkisid meie rahvuskaaslaste pagulaslehed. Seepärast kutsuti mind KGB ruumidesse Pagari tänaval, kus minuga vestles TRÜ vilistlane vanemleitnant Kalk. Pidin kirjutama seletuskirja, selle järel mind KGB ei tülitanud, kuid informeeris TRK rektor prof. Viktor Gurjevit, et organid ei pea soovitavaks minu kokkupuuteid üliõpilastega. KGB-poolseteks meeldetuletusteks olid ka sagedased kutsed osa võtta kordusõppustest N. armees. [– – –] Lahkunud TRK-st olin mõnda aega vabakutseline ning kasutasin aega teaduslikuks uurimistööks. Raha teenisin tõlgetega prantsuse ja vene keelest.”

Järgnevat aastate jooksul õpetas Rein Helme ajalugu Tallinna 49., 8., 9., 37. ja 54. Keskkoolis. “See tore aeg, vahel väiksema, vahel suurema koormusega jättis aega teaduslikuks uurimistööks, milleks sõitsin sageli Tartusse, Riiga, Moskvasse ja Leningradi,” meenutab ta ise omakäelises eluloos. Õpilased mäletavad hr. Helmet värvika isiksuse, erudiidina, kelle tundide sisukus ja stiil lummas: ajalooõpetaja lahutamatud kaaslased olid Nõukogude oludes silmatorkav kikilips ning vestitaskust paistev hõbedane uurikett, tema tundides räägiti ajaloost nii, nagu ta on olnud, mitte “ideoloogilist jura”, ja koolilapsed said kuulda kommunistliku korra tegelikust, inimvaenulikust olemusest. “Rein Helme oli jõudnud anda vaid ühe ajalootunni, kuid ta oli kohe kõikide lemmik,” meenutab üks õpilane 1980. aastate lõpust. Ajalooline tõde on iga ausa ajaloolase missioon, ent selge on ka see, et keskkooli ajalooõpetaja ametit pidas Rein Helme ennekõike siiski endale ja perekonnale ülalpidamise teenimiseks – viimasel kursusel oli Rein Helme abiellunud kunstiajaloolase Enekeniga, kellega tal sündisid pojad Peeter (1978) ja Toomas (1982).

Rein Helme kirk oli aga Napoleon. Oma kire ja temaatilise kogu kohta on ta ise märkinud: “Siinkirjutaja on Napoleoni isiku ja ajajärgu vastu huvi tundnud lapsest saati. Selles on kaasa aidanud kodune kasvatus, kus kallihinnaliste raamatute hankimine on alati mõistmist ja toetust leidnud. Esimese raamatu pärisin tšelloprofessor Raimond von Bööckest järelejäanud materjalidest. Paraku hukkus sõjakeerises enamik tema poolt kogutust. Tõsise nurgakivi minu *Napoleonica*-raamatukogule pani kolmkümmend aastat tagasi tollal Tartus tudeerinud vend Mart Riia tänava tillukese, kuid rikkaliku sõbraliku antikvariaadi abil. Usun, et suur osa raamatuantikvariaatidest leitud vanematest väljaannetest on omal ajal kuulunud meie maa mõisabiblioteekidesse. Mõnelgi puhul kinnitavad sedaapid, templijäljendid või sissekirjutused. Palju raamatuid, esemeid ja pilte on hangitud Venemaalt juba Nõukogude ajal. Huvi suure isiksuse, suure ajastu ja suurte sündmuste vastu on püsinud. Kasvanud on raamatukogu, juurde on hangitud ajastust pärinevaid esemeid ja kõikkõimalikke Napoleoni suveniire, postkaarte, pilte.”

Rein Helme kirk Napoleoni vastu ei piirdunud ainult kollektsionääri omamisihaga, vaid tema eesmärk oli lisada *Napoleonica* rikkaliku varasalve ka midagi omalt poolt ja seepärast oli ta seadnud eesmärgiks sel teemal dissertatsiooni kaitsmise. See polnud igapäevase töö kõrval sugugi kerge ülesanne, seda enam, et oli professoreid, kes leidsid, et kuna Napoleon oma vägedega Eestisse ei jõudnudki, siis pole mingit mõtet seda teemat uurida, sest kraadi nagnu sellisel teemal kaitsta ei õnnestu. Kahtlejate kiuste jätkas Rein Helme oma uurimistööd, osales Napoleoni ajastut käsitlevaid ettekandeid pidades teaduskonverentsidel ja avaldas vastaval teemal artikleid. Tol ajal olid ajaloolaste uurimistööde avaldamise võimalused kasinad – puudus ju ajaloolastel oma erialane ajakirigi. Nii ilmusid artiklid “Kangelased ei unune. 1812. a. Isamaasõda Baltimaades” ja “Peterburi kaitse 1912. aasta Isamaasõjas” ajakirjas Küsimused ja Vastused (1981, nr. 10 ja 21). Ettekannete teesid “Balti sõjatandri osa 1812. aasta Isamaasõjas”, “1812. a. Isamaasõda Baltikumis. Arhiiviallikad” ja “1812. a. Kuramaal. Friedrichstadi (Jaun-Jelgava) operatsioon” TRÜ Üliõpilaste Teadusliku Ühingu humanitaar- ja loodusteadustealase konverentsi teeside kogumikes (Tartu, 1985–1987). 1987. aastal ilmusid juba mahukamad artiklid “Liivimaa maakaitsevägi 1812. a. Isamaasõjas” (ENSV TA Toimetised. Ühiskonnateadused, nr. 36/1) ja

“Vene-Saksa Leegioni formeerimisest Eestis 1812–1813” (Uurimusi Läänemeremaade ajaloost IV, TRÜ Toimetised). Need olid osaks kandidaaditööst “1812. aasta isamaasõja Balti sõjatanter”, mille kaitsmiseni Tartu ülikoolis jõudis Rein Helme prof. Helmut Piirimäe juhendamisel 1987. aasta 3. aprillil, oponentideks prof. S. Vahtre Tartust ja H. Strods Riiast.

“1987. aasta jürikuu kolmanda päeva päikesepaistelisel pärastlõunal võisid ülikooli peahoones viibijad näha pikemat kasvu, tugeva kehaehitusega, käharpäist ligi 33 aasta vanust soliidset härrasmeest, käes musta värvi mahukas sakvuajaaz, siirdumas otsustaval sammul TRÜ õpetatud nõukogu saali poole. Harjumuspärane liigutus vestitaskusse tõi nähtavale kuldketi küljes oleva uuri – kohtumiseni K 069.02.05-ga jäid loetud minutid. Meie tuttava terashallide silmade pilk oli täis otsustavust,” meenutab seda tähelepanuväärset päeva ajakirja Kleio esimeses numbris sõjaajaloolane, hilisem diplomaat Margus Laidre, kes annab väitekirjale alljärgneva hinnangu: “R. Helme dissertatsioon on nõukogude historiograafias esimene katse analüüsida 1812. a. sündmuste kompleksi Baltimail, millega autor ka suurepäraselt toime tuleb. Peatähelepanu on pööratud sõjalis-poliitilistele, majanduslikele ja ühiskondlikele protsessidele Venemaa kolmes läänepoolses kubermangus, mis langevad suures osas kokku tänapäeva Eesti ja Läti NSV territooriumiga. Üksikküsimustes tuleb kindlasti esile tõsta Peterburi kaitsesüsteemi ja Vene-Saksa leegioni formeerimise käsitlusi. Eesti ajaloo seisukohalt on kõige väärtuslikumaks töö kolmas peatükk “Okupatsiooni all ja tagalas”, mis on pühendatud mitmesugustele sõjakooormistele Baltimail. Meisterlikult on välja toodud eestlaste osa Vene armee regulaarvägedes ja maakaitseväes.”

Kolm aastat hiljem ilmus väitekirja põhjal valminud monograafia “1812. aasta Eestis ja Lätis” (Olion, 1990) ja see oli taassündiva Eesti sõjaajaloo üks esimesi tõsiseltvõetavaid uurimusi. Siinkohal mõned väljavõtted sõjaajaloolase Tõnu Tannbergi Vikerkaares (1991, nr. 9) avaldatud põhjalikust retsensioonist: “R. Helme on oma monograafias põhirõhu asetanud 1812. aasta sündmuste sõjalise külje käsitlemisele Balti kubermangudes, see võtab enda alla ligi 2/3 raamatu mahust. [– – –] Sõjasündmuste kirjeldamisel on monograafias paljusid seniseid seisukohti korrigeeritud ning vajaduse korral ümbergi lükatud. [– – –] Üldiselt on R. Helme kirjutamislaadile omane isikustatud lähenemine ajaloosündmustele. [– – –] Teise olulise valdkonnana puhtsõjalise aspekti kõrval jälgib R.

Helme oma monograafias diplomaatiliselt arenegut 1812. aastal. [– – –] Siinkirjutajale pakkus aga kõige enam huvi R. Helme monograafia kolmas suurem teemavaldkond, mis on seotud sõja mõjuga Balti kubermangudele.”

Värskelt kandidaadikraadi kaitsnud Rein Helme sai sama aasta septembrist ENSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riikliku Keskarhiivi (praeguse Riigiarhiivi) dokumentide publikatsiooni ja kasutamise osakonna juhatajaks. Arhiivitöö korraldamisel, kus tollal oli sõnaõigus veel kompartei- ja julgeolekustruktuuri del, oli Rein Helme see, kes nõudis visalt erifondides hoitavate arhiivdokumentide avalikustamist. “Põhimõtteliselt vale on kvalifitseerida EV välispoliitika materjalid nõukogude riigi saladusteks. Seda ei saa põhjendada ei juriidiliselt ega loogiliselt. Põhjendus võib olla üksnes bürokraatlik. Olen veendunud, et Eesti NSV Välisministeeriumi toetusel ning arvestades üldiselt muutunud olukorda, on küllaltki lihtne kõrvaldada takistavad bürokraatlikud formaalsused ka Moskvas. Mis aga puutub kedagi kompromiteerida võivatesse materjalidesse, siis arhivaalide salastamine siin igavesti ei aita. Ühiskond ise peab end kujundama niisuguseks, et aegunud dokumendid ei saa olla šantaazivahendeiks põlvest põlve. Tuleb välja töötada aegumistähtajad, nagu seda rakendatakse paljudes maades. See on veel üks võimalus vältida jalgratta leiutamist ning kasutada olemasolevaid kogemusi. Täiesti mõistetamatuks jääb ettepanek hoida suletuna üliõpilaskorporatsioonide materjalid. Arvan, et EV siseelu vähegi tundev inimene mõnab, et korporatsioonid töepoolt soodustasid meie ühiskonnas “onupojapoliitikat”, kuid kas see loob vajaduse nende dokumente salastada? Korporatsioonide mõju üliõpilaskonna taseme ja näo kujundamisele, kultuurhariduslik tegevus, omavalitsustraditsioonide (st. demokraatia) süvendamine nõuavad hoopiski korporatsioonide osa märksa positiivsemat hindamist, kui seda siiaaani on tohtinud teha. Ja olgu kuidas oli, just *tõde* jaluseadmiseks me vajamegi võimalikult vaba juurdepääsu dokumentidele,” kaitses ta oma seisukohti 1987. aasta lõpus. Tsiteeritud katke pärineb ajakirjanduses avaldamiseks mõeldud pikemast artiklist, kus Rein Helme valgustas tol ajal Eesti arhiivinduses valitsevat masendavat olukorda ja tegi ettepanekuid selle parandamiseks. Paraku jäi artikkel aga avaldamata – ilmselt oli see liiga otsekohene ja tõi esile ka KGB otsustava osa dokumentide salastamisel või avalikustamisel preestroika-aegsetes arhiivides. Ühe masinakirjakooopia oma ilmutata artiklist pealkirjaga “Enam eriti ei hoita. Arhiivide

vabanemisest” andis Rein Helme allakirjutatud, kes on seda andmerikast ja oma ajastut hästi peegeldavat ülevaadet arhiivialooliste artiklite ja ettekannete koostamisel korduvalt kasutanud.

Rein Helme osalusel ilmus mitmeid arhiivdokumentide publikatsioone nagu “Molotovi-Ribbentropi paktist baaside lepinguni. Dokumente ja materjale” (Tallinn, 1989) ja “1940. aasta: eel- ja järellugu” (Tallinn, 1991). Rein Helme oli kindlalt seda meelt, et arhiiv peaks olema ka uurimis- ja teadusasutus, kus valgustataks ajalugu *ad fontes*. 1987. aasta lõpus on ta kirjutanud: “Ilmselt on vaja kiires korras avaldada võimalikult palju EV dokumente põhjalikult kommenteeritud temaatiliste teaduslike publikatsioonidena. Seda enam, et EV ajaloo objektiivne hindamine ja teaduslik uurimine seisavad alles ees.” Rein Helme osales Noorte Arhivistide Nõukogu tegevuses ja tema toetusel taastati 1989. aastal Eesti Arhivaaride Ühing, mille aktiivseks liikmeks ta jäi elu lõpuni.

1988. aastal oli Rein Helme koos mõttekaaslastega Eesti Akadeemilise Sõjaajaloo Seltsi ellukutsujaks ja selle esimeheks aastatel 1990–1992. Ta oli üks neist rahvusliku taasärkamise aegsetest ajaloolastest, kes oma rohkearvuliste artiklite ja avalike sõnavõttudega aitas kaasa Eesti taasiseseisvumise mõtte levimisele ja teokssaamisele.

Oma silmapaistva tegevusega ajaloolaste usalduse võitnud Rein Helme valiti 1989. aasta detsembris Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudi direktoriks. Sellel ametikohal olles tegi ta tänuväärset tööd meie ajaloo uurimise ümberkorraldamiseks rahvuslikele alustele ja rahvusvaheliste sidemete loomiseks välisriikide, eelkõige Soome, Rootsi ja Saksamaaga, aga ka Eesti pagulasajaloolastega kogu maailmas. Ta võtab ise kokku oma töö Ajaloo Instituudi direktorina: “Asutus õnnestus suurel määral demokratiseerida, lülitada kõikidel tasanditel rahvusvahelise uurimistöösse, vabastada ideoloogia-asutuse mainest. Paraku toimus samal ajal vana organisatsioonilise ja finantssüsteemi kokkuvarisemine, mis laostas ka Instituudi. Seades prioriteediks töötajate heaolu, töin ohvriks radikaalse uuenduspoliitika, mis oleks nõudnud inimeste massilist vallandamist vastu rasket talve.”

1992. aasta septembris valiti Rein Helme valimisliidu “Eesti Kodanik” nimekirjas VII Riigikogu liikmeks. Kuna valimisliidu juhid otsustasid asuda koostööle talle vastuvõetamatute poliitiliste rühmitustega ja loobusid varasematest kokkulepetest, siis otsustas Rein Helme liituda Isamaa fraksiooniga. Riigikogus usaldati

talle 1992. aasta oktoobrist kuni 1995. aasta märtsini riigikaitsekomisjoni esimehe amet. Samuti kuulus ta NATO Parlamentaarse Assamblee Eesti delegatsiooni. Hiljem kuulus Rein Helme Eesti NATO Ühingu juhatusse, oli Paneuroopa Eesti Ühenduse liige ja aitas kaasa Otto von Habsburgi Eesti visiitide kordaminekule. Rein Helme teeneid Eesti kaitsejõudude ülesehitamisel ja rahvusvahelise koostöö väljakujundamisel on võimatu üle tähtsustada. Oma osa etendas siin kindlasti Rein Helme särav ja avatud isik ning suurepärase keelteoskus: ta oli valmis esinema viis laskuma erialasesse diskussiooni ühtviisi nii saksa, prantsuse, vene, inglise kui ka soome keeles. Tema põhjalikkust võõrkeelte omandamisel iseloomustab fakt, et 1987. aastal Tallinna Keeltekursustel välja antud tõendile prantsuse keele eksami väga heale hindele sooritamise kohta on Lauri Leesi lisanud: Rein Helme prantsuse keele oskus ja teadmised on võrreldavad ülikooli võõrfiloloogiga lõpetanutega.

1995. aasta detsembris valiti Rein Helme Eesti Riigikaitse Akadeemia sõjaajaloo professoriks ja õppetooli juhatajaks, kus ta luges sõjakunsti ajaloo täiskursust ja juhendas diplomitöid. 1997. aasta jaanuaris astus Rein Helme tegevteenistusse, kui kaitsevägede juhataja kindral Johannes Kert kutsus ta Kaitsevägede Peastaapi ajaloonõunikuks, sel ametikohal oli ta kuni 1999. aasta augustini. Teinud ülikoolis õppides läbi kohustusliku sõjalise ettevalmistuse, sai Rein Helmest nagu enamikust tolaeaegsetest meesüliõpilastest Nõukogude armee leitnant. Ta kirjutab eluloos: “Muide, õppetööst sõjalise õpetuse kateedris võtsin osa suure huviga kõiges, mis puudutas relvastust, taktikat ja sõjakunsti ajalugu.” Järgnevatel aastatel kutsuti ta mitmeid kordi kordusõppustele. “Kuna polnud NLKP liige, siis ei saanud mind N. armees enam kasutada mingi poliitohvitserina (näit. divisjoni komsomolisekretär, nagu üks kord Kloogal olin). Minust tehti suurtükiväelane, esmalt 122-mm välihaubitsate divisjonis, hiljem nn. Šilkade peal (23-mm kiirraske-õhutorjekahurid soomustranspordõõril). Olen osa võtnud paljudest kordusõppustest ja kursustest kestusega 2 nädalat kuni kolm kuud,” meenutab Rein Helme, kes sai 1983. aastal N. armee reservkapteni pagunid. Sõpradele ütles ta tol ajal kordusõppustele minnes ikka, et see on parim viis vaenlase armeed tundma õppida. 1997. aastal anti Rein Helmele Eesti Kaitseväge kapteni auaste. See päev oli Rein Helme elus suuründmus. Tal oli võimalus militaaralaste teadmiste täiendamiseks Soome Riigikaitsekursustel (1993), Pariisis Rahvuslike Kaitseuurin-

gute Instituudis (1994), Londoni Ülikooli *King's College* 'is (1995), Taani *Forsvarsakademiet* 'is (1997), Austrias, kus läbis kursused kultuurimälestiste kaitsest sõjategevuse korral (1997) jne. Omandades pidevalt uusi teadmisi, jagas ta neid samal ajal kolleegidega nii kodumaal kui ka väljaspool. Rein Helme kaasabil taastati Eesti Kaitseliidu Tallinna Maleva Toompea Malevkonna tegevus. Ajaloolasena oskas Rein Helme hinnata kodumaa vabaduse eest, relv käes, võidelnud sõjaveteranide olulist osa praeguse riigikaitse kujundamisel. Teise maailmasõja lahingutegevuse hea tundjana leidis ta kiiresti hea kontakti vanade sõjameestega, ükskõik millisel rindel või millises mundris need olid võidelnud. Kapten Helme valiti 1995. aastal Soome Sõjaveteranide Eesti Ühenduse ja 1998. aastal Soome Mereväes Teeninud Eestlaste Gildi auliikmeks. Rein Helme oli pärast reservi arvamist ka Reservohvitseride Kogu liige.

1993. aasta 23. juunil annetati Rein Helmele Eesti Vabadussõja mälestusrist. Aasta hiljem sai ta Jätkusõja lõppemise 50. aastapäeva ja ülemaailmse soomepoiste kokkutuleku mälestusmedali. 1995. aastal annetas kaitseminister Enn Tupp Rein Helmele Eesti riigikaitse ülesehitamisel osutatud teenete eest kaitseministeeriumi seinakilbi. 1998. aastal sai Rein Helme hulgaliselt aumärke: veebruaris autasustas teda Eesti Kaitseväe juhataja kaitseväe teenetemärgiga, Soome Vabadussõja Pärimusliit Sinise Ristiga, tunnustuseks liidu tegevuses osalemise ning maakaitsealases töös eest, ja Soome Mereväes Teeninud Eestlaste Gild Valge mälestusristiga; septembris sai ta "*für besondere Verdienste um die Bundeswehr*" *Bundeswehr* 'i pronksist teeneteristi (Ehrenkreuz der Bundeswehr in Bronze) ja detsembris Kaitseliidu keskjuhatuselt Kaitseliidu III klassi teenetemedali. 1999. aasta jaanuaris dekoreeriti Rein Helmet Rootsi Ohvitseride Keskkoogu poolt teeneteristiga ja veebruaris Kaitseministeeriumi III klassi teeneteristiga. See on loetelu olulisematest, kuid mitte kõigist Rein Helmele annetatud aumärkidest.

1999. aasta 18. novembril avati Tallinna Linnarhiivis Rein Helme koostatud näitus "*Minu Napoleonica*", millega tähistati Korsikalt pärit suurtükiväelase kindrali Napoleon Bonaparte 'i võimuletuleku 200. aastapäeva. Allakirjutatud oli võimalus olla juures, kui prof. Rein Helme tutvustas näitust Prantsuse Vabariigi suursaadikule Eestis hr. Jean-Jacques Subrenat 'le ja teistele saatkonnatöötajatele. Kui elegantset väljapeetud esitlus oli lõpule jõudnud, küsis suursaadik, kui mitme erineva Eesti muuseu-

Rein Helme ja Jaanus Jõgi (vasakul) 2002. aasta suvel Arhivaaride Ühingu õppematka ajal Berliinis Riigipäevahoone katusel. Foto: Peep Pillak

mi, raamatukogu ja arhiivi kogude põhjal ekspositsioon on koostatud. Suur oli tema üllatus, kuuldes, et kõik eksponaadid pärinevad prof. Helme erakogust. Kultuuriatašee pr. Geneviève Ichard lisis omalt poolt: "See on üllatav avatus ja imepärane kollektsioon, mille omanik saab olla vaid kirglikult pühendunu."

2000. aasta kevadsemestril luges Rein Helme Eesti Humanitaarinstituudis loengukursust "*Lääne-Euroopa poliitiline ajalugu 1789–1848*". Sama aasta augustis valiti ta EHI korraliseks professoriks ja ajaloo õppetooli juhatajaks. Varem oli Rein Helme Tartu Ülikoolis lugenud külalisena loengukursusi Kesk-Euroopast Napoleoni ajajärgul ja Lääne-Euroopa poliitilisest ajaloost Napoleonist Juulirevolutsioonini. Samuti tegutses ta õppejõuna Balti Kaitsekolledžis. 1991. aastal oli ta olnud semestri vältel külalislektoriks Toronto Ülikoolis. Rein Helme on mitmetel ohvitseride kursustel pidanud loenguid nii Vabadussõjast kui ka sõjaajaloost. Külalisprofessorina esines ta Rootsi Kõrgemas Sõjakoolis, *Bundeswehr* 'i Ülikoolis Münchenis ja NATO Kolledžis Roomas, tutvustades Balti regiooni julgeolekuprobleeme. Ta oli Rahvusvahelise Strateegiliste Uuringute Instituudi (IISS) liige ning esines ettekannetega paljudel

rahvusvahelistel kohtumistel ja konverentsidel.

2002. aasta veebruarist asus Rein Helme tööle Kaitseministeeriumi, kus ta viimaseks ametikohaks oli avalike suhete osakonna riigikaitsele hariduse ja teabebüroo spetsialist.

Rein Helme sulest on ilmunud aukartustäratav arv uurimusi ja artikleid Eesti riigikaitsest, poliitikast, ajaloost ja sõjaajaloost, mida avaldatud paljude maade väljaannetes eesti, saksa, rootsi, soome, vene, prantsuse ning inglise keeles. Ta on teinud kaastööd peaaegu kõigile suurematele kodumaistele ajalehtedele ning ajakirjadele. Mitmed tema artiklid ilmusid Rootsi "Eesti Päevalehes", samuti Saksamaal ilmuvas "Baltische Briefe 's" jm. Temaga väga erinevatel ajaloolistel teemadel tehtud raadiosaated olid kuulajate poolt armastatud.

Rein Helme oli tunnustatud asjatundja baltisaksa ajaloo alal: 1988. aastal oli ta üks Baltisaksa Kultuuri Seltsi Eestis ellukutsujatest, 1996. aastal valiti ta Göttingeni ülikooli juures tegutseva Balti Ajaloo Komisjoni kirjavahetajaliikmeks. Rein Helme kaasabil ja tema kirjutatud eessõnaga ilmus 1992. aastal Tallinnas Bernd von Nottbecki "Vorgeschichte einer Schlacht von Libau nach Wenden", mis käsitleb *Landeswehr* i sõda. Samuti ilmus Rein Helme kaasabil 1995. aastal eesti keeles Georg von Rauchi "Balti riikide ajalugu 1918–1940". Oma uurimustes on Rein Helme käsitlenud baltisakslastest ohvitseri Vene keiserlikus armees. Barclay de Tolly kõrval süvenes ta ka kindral Friedrich Wilhelm krahv von Buxhoevdeni tegevuse uurimisse, kelle kohta ilmus saksakeelne ülevaade tema ammu-se sõbra parun Volker von Buxhoevdeni koostatud väljaandes "Riga 1201 – Buxhoeveden – 2001 Riga". Rein Helme on kirjutanud ka artikli "Baltisakslastest ohvitserid Eesti kaitseväes" Baltisaksa Kultuuri Seltsi Eestis välja antud kogumikku "Umsiedlung 60. Baltisakslaste organiseeritud lahkumine Eestist" (Tallinn, 2000).

Eesti faleristide hulgas oli Rein Helme hinnatud mitte ainult väärtusliku kogu omanikuna, vaid ka aumärkide ajaloo ja protokollipõhjaliku tundjana.

2003. aasta sügisel ilmus koolidele mõeldud riigikaitseõpetuse õpik, mille üks põhiautoreid on Rein Helme. Samal aastal ilmusid veel Rein Helme koostatud ja tõlgitud raamat "Napoleon ja tema mõttetead" ning tema toimetatud "Sõjategevuse päevaraamat", kus kirja pandud 2. jalaväepolgu tegevus Vabadussõja päevil. Kirjastuses ootab ilmumist mahukas uurimus kindralfeldmarssal Barclay de Tollyst, alustatud oli monograafia kirjutamist Napoleonist ja kogu-

miku koostamist silmapaistvamatest Napoleoni marssalitest ning kindralitest.

Rein Helme oli inimene, kelle kohta öeldakse "seltskonna hing". Ta tundis ennast kõigvõimalikel vastuvõttudel, ballidel, paraadidel ja teistel suurema või vähema pidulikkusega korraldatud üritustel õiges elemendis olevat ja armastas ka ise sõpru võõrustada, olgu kodus või lookaalides. Hinnates luksuslikkust, oskas ta ka kasinamates oludes toime tulla – ainult et kõik pidi alati olema piasajadeni läbi mõeldud, kutsutud külaliste paigutus, serviis ja lauahõbe, pakutavate söökide-jookide valik. Rein Helme osalusel kujunesid koosviibimised vaimukateks vestlusteks, kus kalambuuri järgnes kalambuurile. Muidugi keerles jutt tavaliselt ajaloo või militaristlike teemade ümber ja mitmedki suurepärase ideed sündisid just sellistel säravatel *soirée*'del, seltskonnas, kus usuti: *in vino veritas*.

Suhtudes traditsioonilistesse ühiskondlikesse väärtustesse konservatiivse lugupidamisega, tundis Rein Helme alati kõige uue vastu huvi ja armastas seetõttu ka reisida. Esimesed sõidud Läände said võimalikuks küll alles 1989. aastal, sest varem oli ta KGB silmis "nevõjezdnoi", s.t. inimene, keda kapitalistlikesse maadesse ei lubata. Ükskõik millises riigis või linnas kujunes Rein Helmest suurepärase suhtleja ja keeleoskajana reisiseltskonna juht, kes nakatas teisi oma hea tuju ja väsimatu energiaga. Väga hea aja- ja kultuuriloo tundjana võis ta sageli oma teadmistega ületada elukutselisi giide ka nendes paikades, kuhu ta sattus esimest korda elus. Napoleoni sõdade lahinguväljadel võis ta tundide kaupa väsimatult ja peensusteni kirjeldada väeosade paiknemist ning sõjategevuse käiku. Huvitav oli jälgida ka seda, kui Rein Helme oli tõlgi rollis: see ei olnud kunagi pelgalt sõnade ümberpanek ühest keelest teise, vaid osapoolte vahelise vestluse juhtimine vahendaja täiendavate ja täpsustavate küsimuste ning kommentaaridega.

Rein Helme kolleegid jäävad teda mälestama kui üht erudeerituimat enda hulgast, kes oli alati valmis abistama nii ameti- ja teadustöös kui ka igapäevastest elumuredest võitusaamisel. Tema säravad ja sisukad loengud ning hoogsale sulega kirjutatu jääb eeskujuks tulevastele põlvedele.

Rein Helme ärasaatmine kaitseministeeriumist toimus 7. jaanuaril ja ta sängitati sõjaväeliste austusavalduste saatel Metsakalmistul kodumaa mulda.

Sõprade ja kolleegide nimel
Peep Pillak